

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 6 Jild 4

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова

TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK JARAYONLAR 14-22

Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich

DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023) 23-34

Бобожонова Феруза Хаятовна

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚҲЙИ ВА ҲРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ 35-40

Halimov Tal'at

XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA) 41-45

Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich

ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI: EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI 46-54

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937) HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR 55-59

Жайнаров Обиджон Ҳамид ӯғли

XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ҲЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ҲЗГАРИШЛАР (ФАРФОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА) 60-64

Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li

NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024) 65-73

Umarov Baxtishod

SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA).. 74-79

Йўлдошев Салимжон Валиевич

ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ҲЙИНЛАРИ 80-85

Askarov Azimjon Odiljon o'g'li

O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI 86-91

Eshchanov Hurmat Matnazarovich

O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI..... 92-95

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

O'ZBEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOYIYQIQTISODIY

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

<i>Жумаева Шоҳида Чориевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	180-186
<i>Elmuratova Umida Farxadovna</i> TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIRI	187-191
<i>Nazarov Otabek Muzrobovich</i> XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOYIY- IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI	192-197
<i>Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich</i> 1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI MATERIALLARI MISOLIDA)	198-202
<i>Oripova Laylo Zafarovna</i> O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR	203-207
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Magsud Azad Guliyev</i> OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL QILISH	208-214
<i>Глазова Марина Викторовна</i> ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	215-231
<i>Oratov Jaxongir Jurayevich</i> RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI VAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLAR	232-238
<i>Шадиева Дилдора Хамидовна</i> БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР	239-243
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI VAHOLASH	244-255
<i>Sattarov Umirzoq Normengovich</i> MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... ..	256-262
<i>Хамдамов Шавкат Комилович</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	263-267
<i>Хайитов Жамшид Холвоевич</i> ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ	268-272
<i>Xurramov Azamat Fayzullayevich</i> BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA AHAMIYATI	273-278

Алимханова Нигора Алимхановна
 ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Жумаев Ойбек Маратович
 О‘ЗБЕКИСТОНДА КАМБАГ‘АЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ДИНАМИКАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЙOSIY
 ИНАТЛАРИ 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна
 ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович
 ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон
 АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ
 ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

То‘ева Муҳаййо Шuhrat qizi
 О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION
 ТАФАККУРИНИ OSHIRISH VA FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY
 ТАHLILLAR..... 318-322

Ro‘zimurodov Siroj Madatovich
 OILANING IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY-
 AXLOQIY TARBIYANING TA’SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich
 AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O‘ZLIKNI TARBIYALASH
 MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna
 SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA
 MA’NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович
 ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ
 ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich
 BOBORANIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR
 TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o‘g‘li
 MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIIY-MADANIY ASOSLARI 349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна
 ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР
 ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich
 JAMIYATNING MA’NAVIY - IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA O‘ZBEK XALQI MILLIY
 QADRIYATLARINING O‘RNI 359-364

<i>Suvanov Ilhom Abdixalilovich</i> AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI	365-371
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI	372-376
<i>Kayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI	377-381
<i>G'ulomov Obid G'ayratovich</i> YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	382-385
<i>Панжиев Сухроб</i> ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ	386-391
<i>Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna</i> “ETNOS”, “MILLAT” TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMIY- NAZARIY TAHLILI	392-398
<i>Amanov Alisher Kaxramonovich</i> VAQTNILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNI FALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH	399-404
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи</i> БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ	405-409
<i>Tevosyan Gayane Arturovna</i> O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI	410-417
<i>Boynazarov Islom Abduxalimovich</i> INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDI SINONIMIYA HODISASI	418-421
<i>Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VA BINAR NOMLANISHI	422-426
<i>Javliyev Mansurbek Odil o'g'li</i> KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	427-431
<i>Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich</i> PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	432-436
<i>Rahimova Shahnoza Palvannozirovna</i> INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDA TARJIMA MUAMMOLARI	437-442
<i>Muhamadiyev Timur Urazovich</i> INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH	443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLOGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xatrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Хасанов Зафар Бахтиyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
KORPUS TURLARINING LINGVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович
МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРИНИ АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ MASALALARI 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li
MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович
МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна
ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
MASALALARI 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи
НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна
К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi
AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич
КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi
OLIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna
DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

<i>Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjjeva O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich</i> O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH	632-640
<i>Юлдошев Рустам Дилшод угли</i> РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ	641-645
<i>Razzakov Baxrom Abdug'afurovich</i> BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH: INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI O'RGANISHGA MISOLIDA.....	646-650
<i>Salimova Shahlo Sayfulloyevna</i> TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI	651-656
<i>Kuchkarova Arofathon</i> MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA)	657-661
<i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i> YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI	662-669
<i>Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li</i> PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH ISTIQBOLLARI	670-675
<i>Saidova Surayyo Yarqulovna</i> NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH TAMOYILLARI	676-686
<i>Djalolov Furqat Fattohovich</i> UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI	687-691
<i>Niyazova Minara Baxramovna</i> TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	692-697
<i>Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li</i> OLIY TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI	698-702
<i>Boboyeva Zarifa Jahonqulovna</i> SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI.....	703-708
<i>O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich</i> AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOIYILLARI.....	709-713
<i>Muxtshamova Parvina Zahitovna</i> ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH	714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

INTERPRETATIONS RELATED TO TEXTUAL STUDIES ON THE LYRICS OF ALISHER NAVOI IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Yakhyoyev Fayzullo

Vice-doctoral student of the National University of Uzbekistan,
Imronbekyaxyoyev@gmail.com

Abstract. An important task is to research the poet's manuscripts in the impartial study of the work of the great thinker, Sultan of the word estate Hazrat Alisher Navoi. In Uzbek navoism, much more effective work was carried out in this direction in the second half of the 20th century. This article discusses the research of zabardast textual scholar Hamid Suleiman on manuscripts of Navoi's lyrical heritage.

Keywords. Hamid Sulaiman, textualist, "first Devan", "Badae' ul-Bidaya", "Navadir un-nihaya", "Khazayin ul-Maani", "Devani Faniy".

XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK BILAN BOG'LIQ TALQINLAR

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti,

Annotatsiya. Buyuk mutafakkir, so'z mulkinging sultoni Hazrat Alisher Navoiy ijodini xolisona o'rganishda shoir qo'lyozmalarini tadqiq etish muhim vazifa. O'zbek navoiyshunosligida XX asrning ikkinchi yarmida bu yo'nalishda ancha samarali ishlar amalga oshirildi. Ushbu maqolada zabardast matnshunos olim Hamid Sulaymonning Navoiy lirik merosiga oid qo'lyozmalar yuzasidan olib borgan tadqiqotlari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar. Hamid Sulaymon, matnshunoslik, "Ilk devon", "Badoe' ul-bidoya", "Navadir un-nihoya", "Xazoyin ul-maoniy", "Devoni Foniy".

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I6Y2024N84>

Kirish. Jahon adabiyotshunosligida dunyo tan olgan buyuk ijodkorlarning adabiy merosini chuqur tadqiq etish, mukammal matnlarini tayyorlash, fanga ma'lum bo'lmagan qo'lyozma nusxalarini aniqlash, nodir nusxalarni tavsiflash va akademik nashrlarini chop ettirish dolzarb vazifa sanaladi. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy asarlarining qo'lyozma variantlari ham bugungi kunda chet mamlakatlarning kutubxona fondlarida saqlanmoqda. Shoirning fanga noma'lum qo'lyozma manbalarini qidirib topish, bir yerga jamlash, ularni matnshunoslik va adabiy manbashunoslik nuqtayi nazaridan o'rganib, tanqidiy matnlarini tayyorlash soha mutaxassislari oldida turgan eng muhim vazifalardan biri edi. Buni teran anglagan navoiyshunos olimlar matnshunoslik va manbashunoslik yo'nalishida ham sermahsul ilmiy izlanishlar olib borishdi. Shu sababdan ham XX asrning ikkinchi yarmida, xususan, 60-yillarda Alisher Navoiy ijodini o'rganish matnshunoslik yo'nalishida davom etganligi o'zbek navoiyshunosligida olib borilgan tadqiqotlarning yana bir o'ziga xos jihati deya olamiz. Chunki

aynan shu davrda Alisher Navoiy biografiyasiga oid manbalarni, lirik-epik asarlarini tadqiq qilish, qo'lyozmalarini qiyosiy tahlil etish, ommaviy nashrlarini amalga oshirish, matn germevtikasi kabi ilmiy muammolar yuzasidan ilmiy-nazariy tadqiqotlar olib borish boshlanib, bugungi kunda ham davom etmoqda.

Alisher Navoiy tavalludining 500 va 550 yillik yubileyi munosabati bilan o'zbek navoiyshunosligida ilmiy-tanqidiy matn tuzish ishlari boshlandi va rivojlanib bordi. XX asrning ikkinchi yarmida Alisher Navoiyning o'ndan ortiq asarlarining ilmiy-tanqidiy matnlari tayyorlanib nashr etildi. Xususan, "Mahbub ul-qulub" (A.N.Kanonov, 1948), "Mezon ul-avzon" (I.Sultonov, 1949), "Sab'ai sayyor", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun" (P.Shamsiyev, 1956, 1963, 1970), "Xazoyin ul-maoniy" (H.Sulaymonov, 1961), "Majolis un-nafois" (S.G'aniyeva, 1961), "Lison ut-tayr" (Sh.Eshonxo'jayev, 1965) shular jumlasidandir.

Ushbu maqolada XX asrning ikkinchi yarmida Alisher Navoiyning lirik merosi yuzasidan matnshunoslik yo'nalishida olib borilgan tadqiqotlar tahlil va talqin qilindi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Bugungi kunga qadar shoir lirik merosi matnshunosligi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borildi. Bu yo'nalish XX asrning ikkinchi yarmida rivojlanib, Alisher Navoiy lirik merosini o'rganish, asarlarini nashrga tayyorlash va ularning ilmiy tamoyillari ishlab chiqish ishlari yanada jadallashdi. O'zbek navoiyshunosligining matnshunoslik va manbashunoslik tarmog'larida H.Zaripov, Fitrat, S.Ayniy, Uyg'un, G'.Karimov, N.Xotamov, O.Sharafiddinov, P.Shamsiyev, H.Sulaymon, A.Hayitmetov, N.Mallayev, S.Rafiddinov, I.Haqqul va Sh.Sirojiddinov kabi ko'plab olimlar tomonidan samarali tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa, xorijiy olimlardan F.Ko'prulu, Y.Bertels, L.Dmitriyev va Murodiy kabi olimlarning sohadagi tadqiqotlari bu yo'nalishning rivojlanishiga xizmat qildi.

Bugungi kunda ham Hazrat Navoiy asarlari qo'lyozmalarini o'rganish, tadqiq etish, asarlarini nashrga tayyorlash dolzarb vazifa bo'lib kelmoqda. XX asrda bu yo'nalishda bir qator samarali ishlar amalga oshirilgan bo'lib, bu ishlarda o'zbek navoiyshunos olimi Hamid Sulaymonning xizmati beqiyos.

Navoiy asarlarining eng mukammal to'plami 1960-yillar boshida Hamid Sulaymon boshchiligida tayyorlandi. Bu to'plamda Alisher Navoiyning 32 asari ro'yxati berilgan bo'lib, kitobxonlarga birinchi bor Navoiyning ilk devonlari, "Devoni foniy", "Sittai zaruriya" ("Olti zaruriyat") va "Fusuli arba" ("To'rt fasl") taqdim etildi.

Dastlab Hamid Sulaymon Saltikov-Shchedrin nomidagi Leningrad Davlat xalq kutubxonasi, Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozma fondidagi Alisher Navoiy asarlari qo'lyozmalari bilan tanishadi. 1955-yildan boshlab Lomonosov nomidagi Moskva Davlat universiteti qoshidagi Sharq tillari instituti ilmiy sovetida Alisher Navoiy lirik merosining matnshunoslik tadqiqiga oid doktorlik dissertatsiyasi mavzusi tasdiqlanadi. Shu vaqtdan boshlab, olim umrining qolgan qismini Navoiy asarlarining eng qadimgi qo'lyozmalarini to'plash, tadqiq qilish, chop ettirishga bag'ishladi. Avvalo, Sovet Ittifoqi fondlari Toshkent, Leningrad, Dushanba, Qozon va boshqa ittifoqdosh respublikalar shaharlaridagi kutubxonalar, shaxsiy kolleksiyalar o'rganiladi.

Olimning umr yo'ldoshi Fozila Sulaymonovaning xotirlashicha, H.Sulaymon Navoiy lirik asarlarining har biri: xoh u g'azal, xoh ruboiy bo'lsin ularning matlasi, baytlar soni shoir hayotligida ko'chirilgan va Leningrad Davlat Xalq kutubxonasida Xannikov 55 raqami ostida saqlanayotgan "Xazoyinul-maoniy"ning to'rtala devoni asosida to'rt tomlik jadval tuzib

chiqilgan. “Endi bu ishga men yordam bera boshladim. Chunki katta uyimiz o’rtasidagi ikki metrlik stolga to’rtala jadval yoyilgan, domlanning qo’llarida u yoki bu qo’lyozmaning fotosi, izchil ravishda she’rlar matlasini o’qiydilar, ikkalamiz to’rta jadvalni axtara ketamiz. Qayerdan topsak, o’sha tom, matla yonidagi inventar raqami belgilangan katakchaga tartib soni yoziladi; fotonusxaga esa devon nomi she’rning qo’lyozma va devondagi tartib soni yoziladi. Shunday qilib, 20 dan ortiq qo’lyozma hisobga olindi” [1; B.10.].

Navoiyshunos olim H.Sulaymon Navoiy qo’lyozmalari ustida tadqiqot olib borar ekan, Sovet Ittifoqidagi qo’lyozmalar bilan qanoatlanmay, chet el fondlarida saqlanayotgan qo’lyozmalarni kataloglari orqali axtarish va borlarini mikrofilmlarini Lenin nomidagi Davlat xalq kutubxonasi orqali olishga erishadi. Angliyadagi Oksford universitetining Bodleyan kutubxonasida saqlanayotgan terma devon, Britaniya muzeyidagi “Badoye’ ul-bidoya” devoni, Parij milliy kutubxonasidagi “Badoye’ ul-bidoya”ning eng qadimgi nusxasi Nyu-Yorkda Metropolitan muzeyida saqlanayotgan terma devonlarni olindi.

Hamma kataloglarda yuqoridagi qo’lyozmalar “Devon” yoki “G’aroyib us-sig’ar” deb atalgan. Olim Hamid Sulaymon bu qo’lyozmalarni sinchiklab o’rgandi. Navoiy yaratgan lirik merosning haqiqiy va nisbiy xronologiyasi, har bir she’r nechanchi yillarda yaratilganligi aniqlandi. Leningradda saqlanayotgan Dorn 564 raqamli devon Navoiy tomonidan tuzilmagan, Parij 764 va London 401 raqamli devonlar “Badoe ul-bidoya” ekanligi va O’zFA Sharqshunoslik institutidagi 1995 raqami ostidagi devon “Navodir un-nihoya” ekanligi ma’lum bo’ldi. Shundan so’ng navoiyshunos olim “Xazoyin ul-maoniy” devonlarining tanqidiy matnini tuzishga kirishadi.

1959-1960-yillarda O’zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyotida Hamid Sulaymon tanqidiy matni asosida nashrga tayyorlangan “Xazoyin ul-maoniy”ning to’rt tomi tarixda ilk bor to’liq shaklda nashr etildi. Bu ishlarda, albatta, Hamid Sulaymonovning xizmati beqiyos bo’ldi. Bundan tashqari Alisher Navoiy nomidagi Adabiyot muzeyiga rahbarlik qilib, Hazrat Navoiy qo’lyozmalari, uning nodir asarlari nusxalarini olib kelish ishlariga boshchilik qildi.

1968-yilda Angliyaning Britaniya muzeyida bo’lib, Navoiyning o’zi tuzgan “Badoye ul-bidoya”, “Devoni Foniy” qo’lyozmalari, “Xamsa”ning Navoiy davrida ko’chirilib, Behzod va uning shogirdlari tomonidan bezatilgan ikki qo’lyozmasi, XV asr o’zbek shoirlari Haydar Xorazmiy, Lutfiy, Amiriy, Yaqiniy kabilar asarlarining majmuasi, Ubaydiy devoni kabi Sharq adabiyoti va san’atining noyob namunalari bilan tanishdi.

1485-yili ko’chirilgan Navoiy “Xamsa”sining to’rt dostoni va 1559-yili Buxoroda ko’chirilgan ajoyib rasmlar bilan bezatilgan noyob nusxasining mikrofilm va rangli slaydlari olindi. Olim Britaniya qirolichasi Yelizaveta IIning Vindzordagi rezidensiyasida joylashgan shaxsiy kutubxonasida ham bo’lib, u yerda hali fanga ma’lum bo’lmagan ikki qo’lyozma bilan tanishdi. Ularning biri “Xamsa”ning to’liq nusxasi bo’lsa, ikkinchisi esa shoirning tanlangan she’rlaridan tasnif etilgan “Devon” edi. Navoiyshunos olim ushbu nodir asarlar bilan ham tanishdi.

Hazrat Alisher Navoiy tavalludining 525 yilligi munosabati bilan Hamid Sulaymon boshchiligida muzey ilmiy xodimlari tomonidan “Adabiy meros”ning birinchi tomi, Navoiy asarlari ruscha nashrining 6 tomi, “Ilk devon”ning faksimil nashri buklet-albom chop etildi.

Zahmatkash olim Navoiyning “Ilk devon”, “Badoe ul-bidoya”, “Navodir un-nihoya” devonlarini aniqlab ilmiy iste’molga olib kirdi. Devonlar majmuasi “Chor devon” emas, shoirning o’zi “Xazoyin ul-maoniy” deb ataganini isbotladi va majmuaning nashrlarini to’plab,

kitobxonlarga taqdim etdi. Bor-yo'g'ligi muammo bo'lgan "Devoni Foni" qo'lyozmalarini Fransiya va Angliya fondlaridan topib, chop ettirdi.

Muhokama. Alisher Navoiy lirik merosini tadqiq qilish, qo'lyozma matnlarni o'rganishda olimning "Alisher Navoiy lirikasining matnshunoslik tadqiqoti" (Текстологическое исследование лирики Алишера Навои) deb nomlangan filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan uch jilddan iborat dissertatsiya muhim ahamiyatga ega. Dissertatsiya ishi 1955-1961-yillarda rus va o'zbek tillarida yozilgan. Tadqiqotning birinchi jildi ikki qismni o'z ichiga olib, "O'zbekcha devonlar" va "Devoni Foni" deb nomlangan yirik bo'limlardan iborat. Shuningdek, birinchi jilddan xulosa, manbalar – Navoiy devonlari qo'lyozmalari ro'yxati, Navoiyning chop etilgan devonlari, shoir ijodi bilan bog'liq dissertatsiyalar, ilmiy adabiyotlar ro'yxati, Navoiy qo'lyozma devonlarining kataloglari ham o'rin olgan.

Dissertatsiyaning kirish qismi to'rt fasldan iborat bo'lib, dastlabki faslda Navoiy merosini o'rganish bilan bog'liq masalalar yuzasidan bahs yuritilgan. Olim o'z dissertatsiyasi yozilgunga qadar bo'lgan oxirgi 15 yilda Navoiy ijodi bilan bog'liq 19 dissertatsiya yoqlanganini, shundan ikkitasi doktorlik ishi ekanligini, bu esa, o'z navbatida navoiyshunoslikdagi yangi yo'nalishga asos bo'lganini ta'kidlaydi. H.Sulaymonov Navoiyning ijodiy merosi haqida gapirib, undan 120 ming misradan ziyod she'riy asar qolganini ma'lum qiladi. Olim Navoiy asarlarining akademik nashrini amalga oshirish uchun butun dunyo qo'lyozma fondlarida saqlanayotgan Alisher Navoiy asarlari qo'lyozmalarini o'rganish zarur deb hisoblagan. Ularni o'rganish jarayonida kotiblarning o'ziga xos jihatlarni tilga olib, unda uchraydigan holatlar sanab o'tilgan.

Kirishning ikkinchi qismida shoir asarlari avtograf nusxalarining saqlanmaganligiga sabab shoir yozgan varaqlarini kotibga ko'chirtirgach, ehtimol tahrir qilgani, eski nusxaga esa qoralama sifatida qarab saqlab qolishga qiziqmagan bo'lishi mumkin degan taxminni ilgari surgan.

Keyingi faslda matnshunoslik tadqiqotlarining umumiy tahlili haqida so'z yuritilib, "Muhokamat ul-lug'atayn", "Xamsa", "Mahbub ul-qulub", "Mezon ul-avzon", "Vaqfiya"ning ilmiy-tanqidiy matnlari, ularning tayyorlanishi va bu jarayonda yo'l qo'yilgan xatolar haqida fikr yuritilgan. Kirishning to'rtinchi faslida Navoiy lirikasining turli yillarda amalga oshirilgan nashrlari haqida xulosalar, "Xazoyin ul-maoniy" devonining tarkibiy tuzilishi, g'azallarning radifi, qofiyalanishi, she'riy janrlarning joylashish o'rni haqida muhim ma'lumotlar berilgan.

"Navoiy devonlarining sho'ro va xorijiy fondlarda saqlanayotgan qo'lyozmalari haqida" deb nomlangan birinchi bobda Navoiyning dunyoga mashhur devonlari, Navoiy devonlarining mamlakatimiz fondlarida saqlanayotgan nusxalari, Navoiy devonlarining xorij mamlakatlari fondlarida saqlanayotgan qo'lyozma nusxalari, Hirotdan topilgan va o'sha paytda noma'lum bo'lgan "Badoe' ul-bidoya" hamda Toshkentda saqlanayotgan yagona "Navodir un-nihoya" devonlari qo'lyozmalari haqida va Navoiy devonlarining bosma nashrlari kabi masalalar o'rganilgan [2; B.86].

Mazkur bobda Navoiy qo'lyozmalari xususida muhim ma'lumotlar berilgan bo'lib, birgina Toshkentning o'zida Navoiy devonlarining 125, Leningrad fondida 40, Tojikiston fondida 20, Tbilisi fondida 9, umumiy hisobda, sobiq Sovet ittifoqidagi fondlarda 230 qo'lyozmasi mavjudligi ko'rsatilgan. Shuningdek, Yevropa fondlarida – Londondagi Britaniya muzeyida, Kembrij universiteti kutubxonasida, Berlin, Parij, Myunxen, Rim va Nyu-York, Istanbul, Pekin, Dublin kabi shaharlardagi fondlarda Navoiy devonlarining jami 86 qo'lyozmasi nusxasi saqlanishi aytilgan. H.Sulaymonov har bir devonning qaysi davrga mansubligini ham ko'rsatib o'tgan. Olim keyingi o'rinlarda "Badoye ul-bidoya" devonining Parij (№ 746), London

(№ 401), Boku (№ 3010), Toshkent (№ 84) qo'lyozma nusxalaridagi janrlar soni, ularning joylashgan sahifalarini qiyoslab, maxsus jadval tuzgan. "Navodir un-nihoya" devonidagi g'azallar esa qay tarzda "Xazoyin ul-maoniy" devonida o'rin olgani ham jadval orqali ma'lum qilingan.

Ilmiy tadqiqotning ikkinchi bobida muammoning kelib chiqish tarixi, qo'lyozmalarni qiyosiy o'rganish metodi haqida, Navoiyning to'rt devoni redaksiyasi tavsifi va xarakteristikasi, "Xazoyin ul-maoniy" devoni arxitektonikasi, "Xazoyin ul-maoniy" qo'lyozmalarini muallif redaksiyasi asosida aniq shaklga keltirish kabi masalalar yuzasidan bahs yuritilgan. Olim o'zi belgilab olgan masalalar yuzasidan aniq va izchil tadqiqot olib borib, ishonchli xulosalarni taqdim etgan. Ilmiy tadqiqotning "Bibliografiya" bo'limi juda katta hajmga ega. Olim tomonidan davr talabiga ko'ra tuzum g'oyasini aks ettirgan adabiyotlarning yarim sahifali ro'yxatidan so'ng Alisher Navoiyning o'zbek tilidagi devonlari qo'lyozmalarining 232 nusxasini, ularning saqlanish manzili va katalogdagi raqamlari berilgan.

Alisher Navoiy lirik asarlarini tekstologik tadqiq etish keng ko'lamlı ish bo'lib, izlanuvchidan bilim, tajriba va zahmatli mehnat talab etadi. Matnshunos olim shoir asarlari kataloglarini o'rganib chiqib, har bir qo'lyozma haqidagi umumiy tasavvurga ega bo'ladi. Ayniqsa, tadqiqotchi S.Volin tavsifi olimga muhim ko'rsatma bo'lib xizmat qiladi [3; B. 217.]. Natijada, olim 2000 dan ortiq Sharq va G'arb mamlakatlarida tarqalgan Alisher Navoiyning lirik asarlari qo'lyozmalari bilan tanishdi. H.Sulaymonov ular orasidan faqatgina XV-XIX asrlarga tegishli 232 ta qo'lyozmani adabiyotlar ro'yxatida keltirganini bayon qiladi. Lekin L.Dmitriev H.Sulaymon tomonidan 274 qo'lyozma, 78 ta katalogdan foydalanilganini ta'kidlaydi [4; B.11]. Shundan 25 tasi tadqiqot manbasi etib belgilangan bo'lib [5; B.306-327.], 3 tasi tekshirishlar davomida almashtirilgan, 2 tasi esa keyinroq aniqlanib, qo'shib qo'yilgan. Olim Alisher Navoiy devonlarining toshbosmalari asl matndan ancha uzoqlashib ketgani sababdan ham ulardan foydalanmaydi [6; B.76.].

Matnshunos olim shoir devonlarini quyidagi tamoyillar asosida saralaydi:

- qo'lyozmalarning besh asrlik tarixini o'rganish;
- qo'lyozmalarning to'liqligiga e'tibor qaratish;
- qo'lyozmalarning o'z davridagi ahamiyatlilik darajasini aniqlash;
- qo'lyozmalarning saqlangan holatiga e'tibor qaratish;
- qo'lyozmalarda yozuvning tushunarlıligi va aniqlik darajasining yuqoriligi;
- qo'lyozmalarning kotibi yoki ko'chirilgan sanasining ma'lum yoki noma'lumlighi kabi.

Shuningdek, dissertatsiya ishida Navoiy devonlarining nashrlari, forsiy devoni qo'lyozmalari haqidagi ma'lumotdan so'ng navoiyshunoslikka doir 18 ta dissertatsiya nommanom sanalgan. Bundan tashqari, Navoiy ijodi haqida ma'lumot beruvchi risolalar, kitoblar, Navoiy asarlari uchun tuzilgan lug'atlar nomi ham keltirilgan. Bo'limning oxirgi qismida Navoiy devonlarining O'zbekistonda saqlanayotgan qo'lyozmalari katalogi, turli qo'lyozma nusxalaridan olingan fotonusxalar ilova qilingan.

XV asr hayotining lirik ensiklopediyasi, ma'nodor xazinasi sanalmish Navoiy merosi xalqimizga mukammal taqdim etilishida, ulug' shoir asarlarining o'zbek tilida 15, rus tilida esa 10 tomliги tayyorlanishi, nashr ettirilishi, keng targ'ib etilishida olimning xizmatlari benihoya katta.

Professor Hamid Sulaymonovning Alisher Navoiy lirik asarlari qo'lyozmalarini to'plash va qiyosiy-tahliliy o'rganish natijasida "Xazoyin ul-maoniy" devonidagi 3 132 ta she'rning joylashish o'rni aniqlanib, devonlardagi she'rlar turlicha tartiblangan qo'lyozmalarga tarqalib

ketganligi aniqlangan. Shoir devonlarining ishonchli qo'lyozmalari aniqlanib, chet el fondlarida saqlanayotgan qo'lyozmalarning mikrofilmi va foto nusxalari yurtimizga olib kelindi. Shuningdek, ilk devonning faksimil nashri chop etilib, "Xazoyin ul-maoniy" matni tiklandi va dastlabki to'liq nashri e'lon qilingan. E'tiborlisi, XV asr qo'lyozma devonlari asosida Navoiy lirikasi xronologiyasi tuzilib, devondagi g'azallar shoirning umrining qaysi davriga oidligini aniqlashtiradi. Natijada, "Xazoyin ul-maoniy" devonlariga qo'yilgan nomlar jismoniy yosh xususiyatini to'liq ifoda etmasligi oydinlashgan.

Natija. Yirik matnshunos olim Hamid Sulaymon umrining so'ngi 23 yilini "Xazoyin ul-maoniy" devonlar majmuasining to'liq holdagi nashrini yaratish hamda "Devoni Foni" matnini tadqiq va tabdil qilib, kitobxonlarga taqdim qilishga bag'ishladi va bu izlanishlar fanda muhim yangilik bo'ldi.

Shuningdek, shu davrda yaratilgan sharqshunos olim Muhammadjon Hakimovning "Navoiy asarlari qo'lyozmalarining tavsifi" asari O'zFA Qo'lyozmalar institutida saqlanuvchi Navoiy asarlari qo'lyozmalarini o'rganish va manbashunoslik nuqtayi nazaridan tahliliga bag'ishlangan. Unda Navoiy asarlarining turli kotiblar tomonidan ko'chirilgan 254 qo'lyozmasining tavsiflari berilgan. Asarning ko'rsatkichlar qismida asarlar nomi, kotiblar va sahhoflar ismi, ko'chirilish tarixi, xattotlik va kitobat san'ati jihatidan ahamiyatli qo'lyozmalar ko'rsatkichi kabi masalalar atroficha o'rganilgan. Navoiy asarlaridan iborat 4 kulliyot va boshqa asarlarning alohida qo'lyozmalari tarkibi, ko'chirilish tarixi, bezatilishi haqida ham ma'lumot mavjud. Bundan tashqari, shoir hayotligi paytida 1486-yilda ko'chirilgan "Badoe ul-bido" va XVI asrning birinchi yarmida kitobat qilingan terma devonlar, "Xamsa" asari, "Majolis un-nafois", miniatyurali va bezakli-naqshli qo'lyozmalar haqida ham qiziqarli fikrlar, yangidan yangi ma'lumotlar berilgan.

"Xazoyin ul-maoniy" ning barcha xildagi kitobat nusxalari (mukammal to'rt devon, alohida devonlar, terma devonlar) tarkibidagi janrlar va hu janrlardagi she'rlar miqdori hamda joylashgan sahifalari aniq ko'rsatilgan. Ba'zi qadimiy va noyob devonlarda g'azallarining alifbo tartibi bo'yicha miqdori ham berilgan" [7; B.12.]

Xulosa. 1987-2003-yillarda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi Til va adabiyot instituti hamda H.S.Sulaymonov nomidagi Qo'lyozmalar institutining bir guruh tadqiqotchi olimlari tomonidan Alisher Navoiyning 20 jildlik "Mukammal asarlar to'plami" yaratildi. Bu esa Alisher Navoiy asarlarini ommalashtirish imkonini berdi. XV asr hayotining lirik ensiklopediyasi, ma'nodor xazinasi sanalmish Navoiy merosi xalqimizga mukammal taqdim etilishida, ulug' shoir asarlarining o'zbek tilida 15, rus tilida esa 10 tomliq tayyorlanishi, nashr ettirilishi, keng targ'ib etilishida olimning xizmatlari benihoya katta. Matnshunos olim Hamid Sulaymonov tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida Alisher Navoiy lirik merosi, devonlari maxsus o'rganildi, g'azallari nashr ettirildi va keng jamoatchilik Navoiy lirikasi bilan tanishish imkoniga ega bo'ldi. Ilmiy doiraga ma'lum bo'lmagan qo'lyozma manbalari topilib, o'rganildi. Shu sababdan ham olim ilmiy faoliyatini maxsus o'rganish, matnshunoslik faoliyatini tadqiq etish yosh tadqiqotchilar oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Литературы/References/Adabiyotlar:

1. Ҳамид Сулаймон ҳақида хотира ва мақолалар. Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси Ҳ.С.Сулаймонов номидаги қўлёзмалар институти. — Тошкент, “Ўқитувчи”. 1991. – Б – 10.
2. Сулаймон Ҳ . “Алишер Навоий лирикасининг матншунослик тадқиқоти”, фил.фан.док-ри дисс., - Т.: 1955-1961.
3. Волин.С. Описание рукописей произведений Навои и Ленинградских собраниях. Алишер Навои, Сб. статей, – Москва, – Ленинград: изд. АН СССР, 1946 г. – стр. 217.
4. Алишир Наваи. Диван. Издание текста. Предисловие и указатели Л.В.Дмитриевой. – Москва: Наука, 1964. – С. 11.
5. Сулейман Х. Тектологическое исследование лирики Алишера Навои. Док.дисс. част первый, – Т.: изд. АН УзССР 1961. – С. 306-327.
6. Сулейман Х. Тектологическое исследование лирики Алишера Навои. Док.дисс. част первый, – Т.: изд. АН УзССР 1961. – С. 76.
Накимов М. Navoiy asarlari qo`lyozmalarining tavsifi. – Т.: “Fan” nashriyoti, 1983-yil.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).